

Biorąc pod uwagę dzieje miasta, można mówić w Olsztynie o kilkuwiekowym kulcie św. Jana Nepomucena, który po św. Jakubie Apostole, patronie Olsztyna, dołączył do grona świętych tego miasta.

* * *

Emanuel Vlček, Jan z Pomuku (Sv. Jan Nepomucky. Jeho život, umučení a slavné působení ve světle současné historie a antropologie), Vesmir Praha 1993, ss. 70 + 22 il.

Autorem książki jest profesor Emanuel Vlček. Zawiera ona dokumentację badań antropologicznych relikwii św. Jana Nepomucena jakim poddano je w 1972 r.

E. Vlček ukończył w 1948 r. studia antropologii, a w 1951 r. medycynę na uniwersytecie Karola w Pradze. Po studiach zajmował się w Czechach i Słowacji badaniami naukowymi z zakresu paleantropologii. Habilitację przeprowadził już w 1969 r., jednak ze względów politycznych mógł z niej korzystać dopiero od 1991 r. Wówczas został mianowany profesorem zwyczajnym anatomii porównawczej.

Książka składa się z dwóch zasadniczych części. Pierwsza podejmuje temat życia i śmierci Jana Nepomucena, szczególnie w kontekście kronik i legend (s. 7–32). Opatrzona jest fragmentami źródłowych dokumentów, opracowań, wypowiedzi, m.in. Martina Heideggera, tekstów literackich, w tym wiersza R.M. Rilke, a także kopiami dokumentów, sztychów, rysunków. Druga część (s. 33–55) zawiera dokumentację ekshumacji i badań ciała z grobu Jana Nepomucena. Ich wyniki zostały spisane, a najważniejsze wnioski wyróżnione tłustym drukiem. Uzupełniają je liczne fotografie o charakterze dokumentalnym, czarno-białe i kolorowe. W trakcie badań antropologicznych potwierdzono autentyczność szczątków z grobu przy ołtarzu św. Jana Nepomucena w katedrze św. Wita w Pradze. Należały one do św. Jana Nepomucena. Ciało Świętego wrzucono do rzeki Weltawy już martwe, po zadanych uprzednio mękach. Tzw. relikwia języka składa się z dobrze zachowanych miękkich tkanek mózgowych.

Książka jest zaopatrzona w wykaz literatury i ilustracji.

Jest pięknie wydana, w twardej oprawie, w barwnej obwolucie, którą zdobią zdjęcia pomnika św. Jana Nepomucena z 1683 r. z mostu Karola w Pradze oraz relikwiarz w formie monstrancji z 1729 r. z katedry św. Wita w Pradze. Odczuwa się brak jej streszczenia obcojęzycznego, które zawierałoby wyniki badań antropologicznych. Tu najbardziej odpowiednio byłoby w języku łacińskim.

Ks. Marian Borzyszkowski

Janusz Hochleitner, Powiernik tajemnic królowej. Kult św. Jana Nepomucena na Warmii, Kurier Elbląski, Spółka Wydawnicza s.c. Elbląg 1996, ss. 175.

Książka o św. Janie Nepomucenie, jak pisze Autor we wstępie, jest skrótem dysertacji doktorskiej z 1994 r., której promotorem był prof. dr Wacław Odyniec, a recenzentami prof. dr W. Pałubicki i ks. prof. dr hab. M. Grzybowski.

Sam tytuł książki *Powiernik tajemnic królowej*, podany w tej formie na zewnętrznej stronie okładki, budzi wiele wątpliwości. Czytelnik może przypuszczać, iż chodzi tu o jakąś poczytną powiastkę. Podtytuł *Kult świętego Jana Nepomucena na Warmii* dodany na wewnętrznej stronie tytułowej, pozwala dopiero bliżej określić hagiograficzną tematykę książki.

Postać św. Jana Nepomucena była również omawiana przez autora w artykułach popularnych¹¹.

Książka składa się z trzech rozdziałów, w których Autor omawia w rozdziale pierwszym *Metodologiczne implikacje badań religijności* (s. 9–48), życie i kult św. Jana Nepomucena w rozdziale drugim (s. 49–84) i kult św. Jana Nepomucena na Warmii w rozdziale trzecim (s. 85–149).

Tytuł książki swym zakresem ujmuje tylko rozdział trzeci. Tematyka rozdziału pierwszego i drugiego daleko wykracza poza temat podany na stronie tytułowej. Do wymienionych wyżej trzech rozdziałów dochodzą na początku *Słowo od Autora* (s. 3), *Wstęp* (s. 5–8), a także *Zakończenie* (s. 150–154), *Aneks modlitw i pieśni do św. Jana Nepomucena* (s. 155–157), streszczenie w języku angielskim i niemieckim (s. 158–161), wykazy skrótów (s. 162), najważniejszych źródeł i literatury (s. 163), spis treści (s. 175), reklamy klubu dyskusyjnego młodzieży, Biura Podróży *Orbis* i *ABB Zamech*.

Ze wstępu wynika, iż Autor pragnął *ukazać bogactwo i głębię kultu św. Jana Nepomucena* (s. 5) i stąd wniosek, aby go *ukazać na tle określonej kultury* (s. 5). Autor przyjmuje określenie kultury podane przez E.E. Taylora. W powiązaniu z innymi ujęciami kultury, mianowicie B. Malinowskiego, S. Czarnieckiego, jest to koncepcja kultury społeczna, w której człowiek został potraktowany jako członek społeczeństwa. Wymiar społeczny kultury i swoich badań Autor pogłębia przez wskazywanie na kulturę ludową, etnologię i socjologię.

Autor zdając sobie sprawę z ramowego zakresu tej koncepcji kultury, tak popularnej w wiadomych latach sprzed 1989 r. dodaje jeszcze — przejętą od M. Eliade — potrzebę uwzględnienia zjawiska religijności, uwarunkowań historycznych. Do tej społecznej funkcji religii i społecznego aspektu badań religijnych powraca Autor w rozdziale pierwszym, przy omawianiu kultu religijnego, przedmiotu badań religijności. Nazwiska E. Durkheima, E. Ciupaka, a nawet S. Opary (s. 41)¹² potwierdzają ten kierunek badań.

Autor pisze, że kult św. Jana Nepomucena badany jest dwiema metodami: strukturalną i funkcjonalną (s. 7). Podane przez autora określenie metody strukturalnej ustawia ją wyraźnie w kierunku metody funkcjonalnej, która bada zakres społecznego oddziaływania zjawisk (s. 7). Autor w swej książce posługuje się tylko metodą funkcjonalną. W zakończeniu jednak wymienia jeszcze metodę prospektywną (s. 152).

Nadmienię tu i jako interesujący, a zarazem owocny, przykład zastosowania metody strukturalnej podam książkę Borysa A. Uspienskiego o kulcie św. Mikołaja na Rusi. Warto się z nią zapoznać od strony metody. Autor powołuje się na tę książkę (s. 18–20)¹³, ale tylko drugorzędnie jako argument kontaminacji wierzeń pogańskich i chrześcijańskich.

Najlepsze fragmenty opracowania autora zawarte w rozdziale trzecim *Warmiński kult św. Jana Nepomucena*. Swoje badania autor opiera głównie na zebranych 54 przedstawieniach plastycznych Świętego na Warmii, na ośmiu przykładach nadania jego imienia na chrzcie. Słabiej, wręcz symbolicznie, analizuje autor świadectwa pastoralno-liturgiczne. Jest ich zbyt mało i nie zawsze są dobrane, np. analiza mszałów z XIX w. (s. 138), zamiast

¹¹ Warmińskie przydrożne „Nepomuki”, *Postaniec Warmiński* 3(1991), s. 8. Św. Jan Nepomucen, *Postaniec Warmiński* 11(1995), s. 7.

¹² S. O p a r a, *Z zagadnień materializmu historycznego*, Warszawa 1978.

¹³ Borys A. U s p i e n s k i, *Kult św. Mikołaja na Rusi*, przekład Elżbieta Janus, Maria Renata Mayenowa, Zofia Kozłowska, Lublin 1985, s. 375.

z XVIII w. Autor nie przeanalizował warmińskiego patronału. Okazuje się, że św. Jana Nepomucena nie było w jego wydaniu z 1710 r.¹⁴.

Po kanonizacji św. Jana Nepomucena w 1729 r. już w wydaniu patronału świętych warmińskich z 1734 r. jego święto przypadało na dzień 16 maja: *S. Joannis Nepomuceni*, z walorem najniższym *semiduplex*¹⁵.

Warmińskie *Officia Sanctorum* podawały teksty drugiego nokturnu brewiarzowego, składającego się z trzech lekcji o charakterze biograficznym oraz nokturnu trzeciego, który zawierają czytania składające się z fragmentu Ewangelii według św. Mateusza 10,26 oraz komentarza biblijnego św. Hilarego. Rubryki informowały, iż formularza mszy św. należy szukać w mszach wspólnych dla męczenników. W okresie wielkanocnym powinna to być msza św. *Protexisti*, w ciągu roku zaś *Laetabitur justus*. W podanych w patronale w trzech modlitwach mszalnych św. Jan Nepomucen był czczony jako męczennik i patron tajemnicy spowiedzi. Tekst modlitwy jest wyraźny i w przekładzie na język polski brzmi:

*Boże, który z powodu niezwykłego milczenia sakramentalnego św. Jana ozdobiłeś prawowierny kościół nową koroną męczeństwa, daj nam za jego pośrednictwem i przykładem, tak przezornie strzec języka, abyśmy w tym świecie znosili raczej wszelkie nieszczęścia, byle nie przynosiły one uszczerbku dla duszy*¹⁶.

Formularz mszy św. na uroczystość św. Jana Nepomucena, obok modlitwy jak wyżej, zawiera czytania z Księgi Mądrości 5,1–5 oraz Ewangelii według św. Mateusza 10,26–33. Obydwa czytania akcentują znaczenie męczeństwa.

Autor w swojej pracy wykorzystał głównie materiały z Archiwum Archidiecezji Warmińskiej¹⁷, w mniejszym zakresie dokumenty z Archiwum Państwowego w Olsztynie, Ośrodka Badań Naukowym im. W. Kętrzyńskiego, Muzeum Warmii i Mazur, Biura Badań i Dokumentacji Zabytków w Olsztynie i Państwowej Służby Ochrony Zabytków w Elblągu. Odnosi się jednak wrażenie, iż jest to w wielu przypadkach aktualizacja wcześniejszych materiałów zebranych w książkach A. Boettichera i A. Ulbricha. Autor dochodzi do tych wniosków poprzez funkcje Świętego głównie na płaszczyźnie społecznej, ludowej, chętnie odwołując się do prac A. Szyfer, B. Beby. Cennym dorobkiem jest zawarta w książce dokumentacja fotograficzna figur, obrazów, ołtarzy św. Jana Nepomucena na Warmii (s. 105–148). Do tego dochodzą strony na temat dziejów Warmii w oparciu o powojenne opracowania (s. 87–104).

Autor w oparciu o swoje analizy dochodzi do wniosku, iż św. Jan Nepomucen był na Warmii czczony głównie jako *męczennik tajemnicy spowiedzi świętej* oraz *orędownik na czas klęsk czynionych przez wodę* (s. 152). Obszerne fragmenty rozdziału trzeciego *Warmiński kult św. Jana Nepomucena* przedrukował autor w swym artykule o biskupie Grabowskim, upatrując w św. Janie Nepomucenie dodatkowo *patrona dobrego imienia*¹⁸.

Jest więc w opracowaniu autora sporo historii, historii sztuki, folkloru. Chciałoby się prosić o więcej teologii i nawiązania do opracowań klasycznych na temat św. Jana Nepomucena. Szkoda, że Autor nie nawiązuje do wyników pracy doktorskiej ks. E. Wieczorka¹⁹.

¹⁴ *Officia Sanctorum propria*, Brunsbergae: Typis Collegii SJ 1710. *Missae Sanctorum Propria*. Quae de novo Romano Missali accesserunt, et in antiquioribus non habentur. Nunc Pro celebrantium commoditate in unum collectae, in meliorem ordinem dispositae et reimpressae. Regiomonti: Typis Danielis Christophori Kanter, Typographi Regii Aulici MDCCCL., s. 11–13.

¹⁵ Przyjmowana: *semiduplex*, *duplex*, *duplex ad libitum*, *duplex major*, *duplex II classis*, *duplex I classis cum Octava* (św. Andrzej Apostoł, św. Stanisław Kostka).

¹⁶ *Officia Sanctorum propria*, Brunsbergae: Typis Collegii SJ 1734, oraz 1751.

¹⁷ W podanym wykazie nie odnotowano archiwaliów z AAWO, Olsztyn 334.

¹⁸ Janusz Hochleitner, Biskup Grabowski a kult patrona dobrego imienia, *SW* 35/2(1998), s. 489–402.

¹⁹ E. Wieczorek, *Kult św. Jana Nepomucena w Polsce. Studium historyczno-liturgiczne*, Warszawa 1981.